

Anne-Marie Lissel, 98 år, om sin tid som Selma Lagerlöfs sekreterare

Åttiotvå år har gått sedan Anne-Marie Lissel stod vid entrén till Mårbacka för att börja sitt första riktiga arbete som Selma Lagerlöfs sekreterare. Här berättar den nu 98-åriga Anne-Marie för Sällskapets tidigare ordförande, Susanne Nyman, om minnena från tiden då hon satt mitt emot Selma Lagerlöf vid det stora skrivbordet på Mårbacka.

En vardagsmorgon i augusti 1936 tog Anne-Marie Lissel sin cykel utanför den vita villan i Sunne. Villan, där hon bodde med sin syster, mamma, pappa och två bröder, låg alldeles vid Frykens strand med trädgård hela vägen ner till vattnet. När hon trampade genom köpingen slog hjärtat extra hårt, inte av tanken på att cykla de elva kilometerna söder ut genom Fryksdalen, utan för att hon denna dag skulle börja sitt deltidsarbete som sekreterare hos den världsberömda författarinnan och Nobelpristagaren Selma Lagerlöf på Mårbacka.

Anne-Marie var 16 år fyllda och skulle av hälsoskäl ha ett uppehåll från sina studier, därefter var hennes plan var att fortsätta att studera för att så småningom bli lärarinna.

Rekommenderad av sin syster

Hon kände till sina arbetsuppgifter väl. Hennes fyra år äldre syster Linnea hade haft uppdraget som sekreterare på Mårbacka tidigare och rekommenderat sin yngre syster för doktor Lagerlöf, som hade svårt att finna en ersättare för Linnea.

- Linnea hade förberett mig på att det var skrivmaskinsarbete som skulle utföras. Jag kunde inte skriva maskin då, men tänkte för mig själv att kan jag spela piano, så kan jag säkert lära mig "spela skrivmaskin", skrattar Anne-Marie då vi ses över en kopp kaffe.

Anne-Marie övade flitigt på en skrivmaskin i tre veckors tid innan anställningen och tyckte själv att hon lärt sig hantverket skapligt. Hon kände trots det en viss nervositet när hon extra finklädd svängde in i allén på Mårbacka den där dagen.

- Jag minns att jag var tillsagd hemifrån att inte inleda samtal med någon vuxen. Det var doktor Lagerlöf som skulle inleda alla konversationer, säger hon.

Anne- Marie Lissel talar med en röst som behållit den värmländska intonationen, trots att det är över 70 år sedan hon flyttade till Lidingö, där hon fortfarande bor, för att börja sitt arbete som lärarinna. Replikerna är lika skarpa och kvicka som hennes minne.

Fler förberedelser hade skett. Lagerlöfs samlade verk stod hemma i bokhyllan i villan i Sunne . Nu blev de lästa.

- Mamma och pappas generation var stolta över att Selma Lagerlöf kom från trakten så det var självklart att böckerna fanns där hemma.

Cykeln ställde hon i cykelstället på gården bredvid den rödmålade butiken som då fanns där serveringen idag ligger. Så rättade hon till kläderna och tog de sista stegen mot den stora gulvita herrgårdsbyggnaden. Gruset knastrade under skorna när hon styrde stegen mot trappan. Det var husföreståndarinnan Ellen Lundgren som öppnade och hälsade Anne-Marie välkommen, den där första augustimorgonen.

- Ellen Lundgren hade ett vänligt leende, var klok och redig och hade ordning på hushållet så att doktor Lagerlöf kunde ägna sig åt annat.

Hjälp med korrespondensen

När Anne-Marie Lissel anställdes var Selma Lagerlöf 77 år. Lagerlöf axlade ansvaret över ekonomin, butiken, gården och över ett 30-tal anställda, däribland trädgårdsmästare, smed, chaufför och kusk. Förutom allt detta hade hon mängder av korrespondens från olika delar av världen att hantera och det var i detta hon behövde Anne-Maries hjälp.

- På morgnarna, innan jag anlände, måste hon ha gått igenom all post och sorterat de brev som skulle besvaras i en särskild hög, för när jag kom klockan halv tio ägnade vi två och en halv timmar åt att besvara dessa, förklarar Anne-Marie.

Högaktad och uppburn

Då de arbetade satt den unga Anne-Marie vid det stora skrivbordet i det idag så välkända biblioteket. Hon hade skrivmaskinen framför sig och Selma Lagerlöf på andra sidan bordet. Ofta var hunden Karr med i biblioteket och när Anne-Marie tillräckligt många gånger gett honom godsaker slutade han att skälla på henne när hon kom. Runt om dem var bokhyllorna lika fyllda till brädden som idag. I meterlängder och vackert inbunda stod Lagerlöfs egna verk i översättningar men där fanns också mängder av samtida författares alster, liksom böcker om religion och filosofi. Författarinnan arbetade med ansiktet vänt mot trädgården, där äpplena hängde tunga, redo att skördas för att sedan säljas på marknaden i Sunne. På fälten gick djuren och ängarna var slagna.

I hyllan bakom Lagerlöf stod de små trälådorna för brev, var och en märkta med en etikett med texter som "Dyrgripar" och "Bonniers".

Den Selma Lagerlöf, som den unga Anne-Marie Lissel delade förmiddagarna med, var en person som mer än 30 år tidigare utsetts till filosofie hedersdoktor i Uppsala, hon hade, som första kvinna, valts in i Svenska Akademien 1914. Hennes berömmelse och verk var kända världen över. Flera av romanerna var filmatiserade; Dunungen redan 1919, Körkarlen 1921 och Gösta Berlings saga med Greta Garbo i rollen som Elisabeth Dohna 1924. 1932 hade hon utnämnts till hedersdoktor i Tyskland.

Den stora Fjaestadmålningen Spår i snön som hon fått i gåva på sin 75-årsdag "från Värmland och värmlänningar", hängde nere i hallen som ett bevis på att hon också hemmavid var uppskattad och älskad. Under mer än 30 år hade hon - efter bästa förmåga - växlat liv mellan den privata, och den allt mer krävande offentliga rollen, som uppburn och högaktad kulturpersonlighet.

Inte glömt hur det var att vara 16 år

Det var däremot inte länge sedan Lagerlöf försatt sig i en tonårsflickas sinnesstämning. Hennes "Dagbok för Selma Ottilia Lovisa Lagerlöf" hade givits ut bara några år tidigare och skildrar de

intensiva veckor som Selma Lagerlöf i sin ungdom tillbringade i Stockholm hos sin morbror och moster. Det är en bok som är full av livslust, tankar och svärmiska ögonblick. Där skymtar tonåringens osäkerhet och identitetssökande och flera scener i den korta romanen visar hur den unga värmäländskan försöker manövrera i den för henne nya huvudstadsmiljön. Dessutom låg det utkast till ytterligare en memoarbok i brevform i någon av lådorna bredvid henne, riktad till systerdottern Louise Ahlgren. Lagerlöf berättar där om bristen på böcker som rått på Mårbacka under syskonen Lagerlöfs uppväxt och vilken glädje och fantasi dockteaterspelen hade gett som Selma Lagerlöf och systern Gerda uppförde på vinden inför en särskilt utvald publik av familjemedlemmar och kamrater.

Kanske glittrade det i författarögonen av igenkänning då hon nu tittade på den långbenta flickan framför sig på andra sidan skrivbordet. Liksom Lagerlöf själv en gång, satt där en flicka med framtidsikt inställt på utbildning, en flicka som bar på drömmar om konsert- och teaterbesök i Stockholm.

Den 16-åriga Anne-Marie höll blicken riktad mot Selma Lagerlöfs ansikte på andra sidan skrivbordet för att uppmärksam lyssna till hennes formuleringar. Doktor Lagerlöf dikterade långsamt medan den unga flickans fingrar snabbt arbetade över de ljudande tangenterna.

Ibland var det brev till Valborg Olander som besvarades.

- Jag minns att hon var noggrann. De breven var ofta långa. Selma Lagerlöf ville att jag skulle stanna upp i god tid innan papperet var slut eftersom hon själv önskade lägga till något mer personligt på slutet. De raderna skrev hon för hand.

Undrade över Valborg Olanders yrke

Anne-Marie Lissel måste ha varit en kavat och modig 16-åring med huvudet på skaft. Hon berättar att hon funderade på vad Valborg Olander hade för yrke.

- Ämnena som lyftes i breven till Valborg Olander handlade en hel del om avtal och annat juridiskt så jag tänkte "Hon är nog jurist", men efter ytterligare brev så var det mest frågor om ekonomi, och då tänkte jag "Hon är säkert ekonom". Men fråga kunde jag ju inte.

Lagerlöfs livskamrat, litterära rådgivare, språkvetaren, pedagogen och tidiga medlemmen i landsföreningen för kvinnlig rösträtt, Valborg Olander, bodde sedan drygt tio år på Karlavägen i Stockholm. Det var dit breven sändes. Valborg Olanders hem stod alltid öppet för Selma Lagerlöf då hon besökte Stockholm för akademimöten eller andra åtaganden, men det var inget som den unga sekreteraren kände närmare till.

Anne-Marie minns att Selma Lagerlöf, efter att ha använt pennan, lade den ifrån sig framför sig på bordet och för att lindra smärtan som följde höll upp sina vackra händer i luften och sakta rörde dem i cirklar.

Rummet bredvid biblioteket, precis ovanför trappan, som Anne-Marie passerade varje morgon innan hon började sitt arbete i biblioteket kallades då, liksom nu, för Elkanrummet. Efter Sophie Elkans död 1921 var rummet möblerat med det mörka, och en aning exotiska, bohag som Selma Lagerlöf ärvt av sin vän och reskamrat.

Den engelska stavningen

- När jag steg in i biblioteket på förmiddagen väntade doktor Lagerlöf på mig där och jag slog mig ner vid skrivbordet först då hon sagt "Var så god och sitt fröken". Ja, hon sa fröken till mig, medan hon kallade dem som arbetade i köket - och som säkert var åtminstone 25 år gamla - för "flickorna", säger Anne-Marie Lissel och ler åt minnet.

Anne-Maries bästa ämne i skolan var tyska så de tyska svarsbrevens bekymrade henne inte. Värre var det med de engelska.

- Selma Lagerlöf underlättade för mig genom att bokstavera de svåra engelska orden två gånger, noggrant för att ingen bokstav skulle bli fel. Ja, det måste ha låtit förfärligt roligt.

Långväga besökare

Vid några tillfällen kom det långväga besök. En dag stod en kort mörk man med buskiga ögonbryn utanför på trappan. Han talade tyska och Anne-Marie skickades ner för att visa upp honom till biblioteket där doktor Lagerlöf tog emot.

- Jag tyckte inte att han uppförde sig som man skulle, han behöll rocken och hatten på inomhus.

Många år senare reste Anne-Marie som turist i nuvarande Tjeckien och besökte Kafkas hem, där det fanns ett porträtt på den kände författaren.

- Och tänk att då mindes jag precis den där tysktalande mannen som besökt Mårbacka, de var så lika. Men det kunde inte ha varit Kafka eftersom han hade varit död i många år 1936. Men än i dag undrar jag vem mannen var.

Ärlig i sina omdömen

Den unga flickan lade märke till sin arbetsgivares jämna humör och vackra kläder. Inte sällan hade författarinnan två långa vackra halsband vilande mot bröstet.

- Vid något enstaka tillfälle var hon ute på promenad då jag kom. Jag minns särskilt en gång då hon kom vandrande söderifrån när jag svängde in i allén. Hon hade en stor tjustig hatt på sig, nästan en sådan som man ser på fotografierna. Jag steg av cykeln och neg och så slog vi följe och konverserade helt kort.

Lagerlöf var också ärlig mot de yngre författare som bad om råd.

- Jag kommer ihåg en kvinna som först var på besök och lämnade en novell vid det tillfället eller möjligen om hon sände den senare... Hur som helst önskade hon att doktor Lagerlöf skulle kommentera texten i brev efteråt. Det gjorde Selma Lagerlöf och det var ett ärligt svar. Jag minns att formuleringarna var rakt på sak, ja, det var ju jag som skrev ner dem. Och det är klart att hon visste vad som var bra och vad som fungerade för kritiska läsare.

Systersonen från Kina på besök

Vid ett annat tillfälle kom Lagerlöfs systerson Ivar Ahlgren på besök. Ivar bodde under 30 år i Kina där han arbetade som tulltjänsteman. Hans dotter Monica Hilding har i boken "Falun Shanghai T/R" skildrat sin fars dramatiska tillvaro i Kina där konflikter och krig avlöste varandra. Detta var ett av de få tillfällen då han var hemma.

- Han anlände på vintern, strax efter nyår. Det brann i den vackra kakelugnen i biblioteket. Ivar var både stilig och artig. Han stod alldeles bredvid kakelugnen och jag minns att Selma Lagerlöf för en gång skull låg ner på schäslongen mitt emot och hade en filt över benen. Jag lade märke till att han behandlade sin moster med stor respekt. Han stod upp under hela samtalet

Väl omhändertagna

Vintrarna i Fryksdalen kan vara både snörika och kalla, det vet alla som läst Lagerlöfs verk. Selma Lagerlöf såg till att de anställda som hade lång väg i vinterkylan blev upphämtade av Erik Åhs, som var Lagerlöfs chaufför och som även körde mjölkbil.

- Det gick också en buss, men då fick jag skynda mig för att hinna upp till landsvägen efter arbetet, säger Anne-Marie.

Anne-Maries och hennes syster Linneas anställningar på Mårbacka varade inte länge – de var unga och ville studera vidare, Linnea arbetade där i några månader och Anne-Marie ett år. Trots det så var de uppskattade. Något år efter att Anne-Marie Lissel avslutat sin tjänst på Mårbacka hälsade hon på sin äldre syster som nu studerade på Folkskoleseminariet i Falun och då blev de bägge systrarna inbjudna till Ivars mor, Selma Lagerlöfs syster, Gerda som bodde i Lagerlöfsgården, det vill säga den stora trävilla som Selma Lagerlöf köpt i Falun många år tidigare. Det var där hon bott och arbetat fram till det att Mårbacka var färdigrenoverat på 1920-talet.

- Det jag minns bäst från den dagen var Gerda. Hon var en pigg och pratglad person och jag kände att Selma Lagerlöf tyckte om henne, säger Anne-Marie.